

41. Даугудис В. Археологические раскопки городищ в Норкунай (Пренайский р-н) в 1964-1965 гг. // Материалы к отчетной конференции археологических и этнографических экспедиций 1964-1965 гг. Вильнюс, 1966. С. 5-7; LAA... P. 116; Kulikauskas P. Užnemunės ... P. 21.

42. Plg.: Urbanavičius V. Laidosena Lietuvoje XIV-XVII amžiais // MADA. 1966. T. 3(22). P. 105-119; XIV-XVII amžių monetos Lietuvos kapinyuose // MADA. 1967.

T. 2(24). P. 61-73; Piktagalio senkapis // MADA. 1972. T. 1(38). P. 89-101; Senųjų tikėjimų relikvai Lietuvoje XV-XVII amžiais (toliau - Senųjų ...) (1. Pagoniškiųjų laidojimo papročių nykimas rytų Lietuvoje) // MADA. 1974. T. 3(48). P. 77-91; Senųjų ... (2. Pagonybės liekanos Pakalniškiuose XVI-XVII amžiais) // MADA. 1974. T. 4(49). P. 71-81; Senųjų ... (3. Laidojimo papročiai Uliūnuose XVI-XVII amžiais) // MADA. 1975. T. 1(50). P. 51-61.

BURIALS IN LITHUANIAN HILL-FORTS

VYTAUTAS DAUGUDIS

SUMMARY

Human graves of all times are found in the excavations of hill-forts though the data of the researches have not been published to this day. This article deals with such human graves in which distinct pagan customs are evident.

The dead were buried when the hill-forts were not populated. The explored ancient monuments such as hill-forts of Aukštadvaris (the Trakai distr.) and Paveisininkai (the Lazdijai distr.) are worth mentioning. The dead were cremated then buried. Small burnt bones were put into small pits edged with stones or into clay urns with hatched or rough surface. By analogy with the discovered burials and urns the described graves have been dated back to the 1st millennium B.C. People lived in those hill-forts, i.e. in the Aukštadvaris hill-fort in the 2nd century B.C. and in Paveisininkai at the beginning of the 1st century A.D.

The dead were buried in the hill-forts of Norkūnai (the Prienai distr.) and Velikuškės (the Zarasai distr.) after the inhabitants had abandoned them. The Velikuškės hill-fort was inhabited in the first millennium B.C. and was abandoned only in the second half of the 1st millennium

A.D. The cremated dead, probably, were buried at the end of the 1st millennium A.D. and at the beginning of the 2nd millennium. Small burnt human bones were put into 0.25-0.6 m deep pits with the diameter of 0.7-0.8 m.

The Norkūnai hill-fort was inhabited in the 1st millennium B.C. and abandoned at the beginning of our era. In the 16th century the dead were buried in wooden coffins with their heads to the West most often. Iron knives and whetstones are usually found in men's graves while brass rings and earrings in women's graves.

The article presents the data that might be of great importance in revealing the evolution of material and ritual culture of the ancient Baltic tribes.

ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Parts of the urn from the cremated grave in the Aukštadvaris hill-fort

Fig. 2. Grave finds of the Norkūnai hill-fort: 1, 2, 8 - iron; 3-6, 9 - brass; 7 - stone finds

ANKSTYVOJO GELEŽIES AMŽIAUS KERNAVĖS KAPINYNAS

ALEKSIEJUS LUCHTANAS

Brūkšniuotosios keramikos kultūros laidojimo paminklai iki šiol beveik nežinomi [1, p. 9, 16; 2, p. 125; 3, p. 93]. Beje, tai pastebėta ir kitose baltiškose kultūrose, esančiose toliau į rytus nuo Lietuvos [3, p. 94-95; 4, p. 25-30]. Archeologinėje literatūroje paplito nuomonė apie savitą brūkšniuotosios keramikos kultūros žmonių laidoseną, kuri beveik nepalieka archeologams aiškiai užčiuopiamų pėdsakų. Iškilio hipotezės apie laidojimą vandenyje [6, p. 76; 7, p. 129-131], žemės paviršiuje, specialiuose antžeminiuose statiniuose arba medžiuose [8, p. 213; 9, p. 18-21]. Dalis tyrinėtojų brūkšniuotosios keramikos kultūrai priskiria jos arealo pakraščyje tyrinėtus Lankiškių (Baltarusija) [10, p. 1-12; p. 9; 2, p. 125-127], Paveisininkų (Lazdijų raj.) kapinytus [11, p. 227-248; 12, p. 15-16; 13, p. 77-78; 14, p. 78-79; 3, p. 93], pavienius I takt. pr. Kr. griautinius kapus, retkarčiais pasitaikančius rytų Lietuvoje [15, p. 17]. Bene plačiausiai žalvario ir anksty-

vojo geležies amžiaus laidojimo paminklus bei laidosenos bruožus Lietuvoje aptaria A. Merkevičius [16, p. 25-41]. Autorius mini beveik visus, tarp jų ir abejotinus rytinės Lietuvos dalies laidojimo paminklus, gausiai panaudoja senų, gerokai primirštų tyrinėjimų duomenis. Bent dalį aprašytų kapinytų - Mieleikių (Utenos raj.), Paveisininkų, Lankiškių - A. Merkevičius linkęs priskirti brūkšniuotosios keramikos kultūrai [16, p. 40-41].

Negausus laidojimo paminklai pasiskirsto didžiuliam šios kultūros paplitimo plote labai netolygiai. Tad labai reikšmingi kiekvieno naujo, neabejotinai priskirtino brūkšniuotosios keramikos kultūrai, kapinyto tyrimai.

Kasinėjant įvairių epochų gyvenvietes Kernavėje (Širvintų raj.), Pajautos slėnyje, 1989 ir 1990 m. buvo aptikti ankstyvojo geležies amžiaus kapai [17, p. 193-194]. Kapinytas įrengtas dešiniajame Neries krante, apie 90 m į šiaurę nuo upės, netoli Pajautos upeliuko žiočių. Čia

išliko 4-5 m aukščio smėlinga suplokštėjusi aukštumėlė. Tai aukščiausia "salos", buvusios Pajautos slėnyje tarp dabartinės Neries vagos ir uždurpėjusios senvagės, vieta. Kapinynas įrengtas apleistų akmens ir senojo žalvario amžiaus gyvenviečių teritorijoje. Nustojus laidoti kapinyne, pirmaisiais amžiais po Kr. čia vėl įsikūrė didelė gyvenvietė su vėlyvąja brūkšniuotąja ir grublėtąja keramika. Šioje vietoje būta sodybų ir XII-XIV amžiuje. Šiuo metu rytinę aukštumos dalį užima J. Rickevičiaus vienkiemio pastatai.

Vakarinėje aukštumos dalyje ištirtas 450 m² plotas, aptikti 5 gerai išlikę degintiniai kapai*. Visuose tyrinėtuose plotuose rasta pavienių degintinių kaulų - suardytų kapų likučių. Sveiki kapai aptikti tik Nr. 1 ir Nr. 4 plotuose. Atstumas tarp kapų 3-6 m. Neabejotina, jog tai plokštinis kapinynas, nes sampilų pėdsakų nėra. Matyt šiuo metu tyrinėti plotai tėra tik pats kapinyno pakraštys. Rasti trijų tipų kapai. Vienų mirusiųjų degintiniai kaulai supilti į paprastas duobutes (1 pav.), kitų - į kruopščiai įrengtas akmenų dėžes-krūsnis (2 pav.), dar kitų - į urnas (3 pav.).

Kapų duobių kontūrai ne visada buvo ryškūs, nes visi palaidojimai negilūs, dažnai iš karto po kultūrinio sluoksnio, datuojamu pirmaisiais amžiais po Kr. Kapai Nr. 4 ir 6 buvo duobutėse. Neryškūs kapų duobių kontūrai buvo atidengti 0,25 m gilyje. Duobės 0,3-

0,5 m skersmens, 0,1-0,25 m gylio, užpildytos kiek tamsesne smėlinga žeme su negausiais pelenais ir degintiniais kaulais. Kaulų gana daug, pasitaiko stambūs kaukolių fragmentai, dantys, nesutrupėję slanksteliai. Kaulai švarūs, galbūt sijoti, supilti į kažkokį be pėdsakų sunykusį organinės medžiagos indelį. Tokią prielaidą patvirtina mažiausiai apardytas kapas Nr. 4, kuriame kaulai gulėjo labai kompaktiškoje krūvelėje. Šie kapai be įkapių, tik po degintiniais kaulais kape Nr. 4 surasta viena brūkšniuotosios keramikos puodo šukė. Brūkšniavimas negilus, įvairiakryptis, molio masė pilka su grūsto granito priemaišomis. Viršum kapo Nr. 4 buvo pirmųjų a. po Kr. geležies lydymo krosnelės apardytas padas. Jis apsaugojo kapą nuo suarimo. Kapas Nr. 6 smarkiai apardytas ir dalis degintinių kaulų išsklaidyta 1-1,5 m spinduliu.

Kapai Nr. 1-2** ir 3 buvo krūsniniai. Kapo Nr. 1-2 duobė 1,3x0,8 m dydžio, 0,9 m gylio. Pailga ašimi orientuota pietryčių-šiaurės vakarų kryptimi (120°). Duobės kraštai dviem, o vietomis trim aukštais išgrįsti neskaldytomis vidutinio dydžio lauko akmenimis. Duobės dugnas vietomis taip pat grįstas plokščiais akmenimis. Iš viršaus kapą dengė stambesnių akmenų krūsnis, žymėjusi jo vietą to meto žemės paviršiuje. Viso kapo įrengimui panaudoti 37 akmenys. Duobės vidinė erdvė 0,86x0,34 m dydžio. Ją

1 pav. Kernavės kapinynas. Degintinis kapas Nr. 4

* Degintinių kapų tyrimų rezultatai pateikti R. Jankausko straipsnyje. Autorius nuoširdžiai dėkoja Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Anatomijos, histologijos ir antropologijos katedros vyr. dėst. med.m.kand. R. Jankauskui už atliktus tyrimus.

** Šis kapas turi dvigubą numeraciją, nes jame aiškiai išsiskyrė 2 palaidojimai.

2 pav. Kernavės kapinynas. Krūšninis degintinis kapas Nr. 3

3 pav. Kernavės kapinynas. Kapo Nr. 5 urna in situ

užpildo pilka smėlinga žemė, kurioje negausu pelenų ir pavienių degintinių kaulų, o centre - beveik švarus smėlis. Švarūs degintiniai kaulai dviem krūvelėmis gulėjo pačiame kapo duobės dugne ant akmenų ir įžemio. Vienintelė įkapė, rasta duobę užpildančioje žemėje - kiek aukščiau kaulų - tai 2,5 apvijų žalvarinės vielos įvijėlė.

Kapo Nr. 3 duobė 1,6-1 m dydžio, 0,4 m gylio. Pailga ašimi orientuota pietryčių-šiaurės vakarų kryptimi (150°). Jos kraštai išgrįsti stambokais akmenimis taip, kad jų plokštesni šonai atsukti į duobės vidų. Prie pat dugno išlikęs mažesnių akmenų vainikėlis, o pats dugnas vietomis grįstas plokščiais akmenimis. Viršutiniai akmenys anksčiau sudarė taisyklingą stačiakampį, žymėjusį kapo vietą to meto žemės paviršiuje. Ariant lauką, dalis akmenų apskaldyta, išjudinta. Viso kapo konstrukcijai panaudoti 24 akmenys. Duobės vidinė erdvė 1,5×0,4 m dydžio. Duobę užpildo pilka smėlinga žemė, kurioje negausu pelenų ir pavienių degintinių kauliukų. Švarūs degintiniai kaulai su nežymiomis pelenų priemaišomis gulėjo duobės dugne ant akmenų ir šalia jų. Duobės žemėje

rasti skaldyto titnago fragmentai, tačiau kažin ar tai įkapės. Jie galėjo patekti į kapą su žemėmis iš buvusios anksčiau šioje vietoje akmens amžiaus gyvenvietės. Kapo duobės dugne kartu su degintiniais kaulais rasta labai sunykusi ovalo formos geležinė grandis ir dvi mažos žalvarinės vielos grandelės. Visos įkapės neapdegusios.

Kapo Nr. 5 palaidojimas buvo urnoje. Duobės kontūrai labai nežymūs. Urnos vainikėlio kraštas buvo 26 cm gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus, beveik iš karto po kultūriniu sluoksniu, datuojamu pirmaisiais amžiais po Kr. Urna įstatyta į duobę, kurios apatinėje dalyje gausu degėsių, ir užpilta žemėmis. Urnos išorinis paviršius ir vidus viršutinėje dalyje brūkšniuotas. Brūkšniavimas įstrižas, įvairiakryptis. Molio masė pilka, vietomis rusva, su grūsto granito priemaišomis. Peteliai ir kaklelis nežymiai profiliuoti, kaklelis trumpas, kiek atloštas į išorę. Dugnas plonas, per vidurį nežymiai įgaubtas. Urnos aukštis 18,7 cm, dugno skersmuo 8,5 cm, angos skersmuo 17 cm. Nors savo forma ir proporcijomis urna primena to laikotarpio buitinę brūkšniuotąją keramiką, ji be abejonės buvo pagaminta specialiai laidojimui. Urnos paviršiuje nėra būdingo buitinei keramikai pajuodavimo, skiriasi ir dugno forma. Urną užpildo pilka smėlinga žemė, kurioje arčiau dugno labai nedaug smulkių plonučių degintinių vaiko kaulų.

Visų trijų tipų kapų stratigrafija rodo, kad jie vienalaikiai. Įvairios kapų konstrukcijos, matyt, reiškia skirtingą palaidotų asmenų socialinę padėtį. Sprendžiant iš kapo Nr. 1-2 medžiagos, krūsniniuose kapuose buvo šeimos palaidojimai. Kapų chronologija nekelia didesnių abejonų. Būdinga I tūkstantmečiui prieš Kr. urna, geležinė grandis krūsniniame kape Nr.3 bei kapų stratigrafija leidžia šį kapinyną priskirti ankstyvajam geležies amžiui, matyt, III-II a. pr. Kr.

Tokio tipo kapai buvo randami ir anksčiau, tik nesulaukė sistemingų tyrinėjimų. Pirmas į juos atkreipė dėmesį žymus Lietuvos proistorės tyrinėtojas ir paminklų registratorius P. Tarasanka. 1927 m. jis rašė: "Lankydami akmenų sodybų vietas, greta įvairių žmogaus gyvenimo liekanų matome betvarkiai sumestų akmenų krūvelių. Apžiūrėję jas ar kiek pakasinę jose vietose žemę, pastebėsime, kad tarp akmenų yra daug paprasto darbo molinių puodų šukių ir degintų kaulų trupinių. Šitos akmenų krūvelės yra liekanos jau suirusių ak-

mens kapų... Neretai dar randame Lietuvoje ir sveikų laidojimo rūselių. Vienas toks rūselis yra nelabai seniai rastas Samuliavos dvare (Trakų apskr., Žaslių valsč.). Nuėmus nuo rūselio viršaus keletą akmenų, rūselio viduje buvo rastas molinis storomis sienelėmis puodas, kuriame buvo tik pelenų ir kaulų trupinių" [18, p. 62]. Be plačiau žinomo Samuliavos (dab. Kaišiadorių raj.) kapo, kiek dažniau minimo literatūroje [19, p. 64, pav. 50; 20, p. 2230; 16, p. 36], P. Tarasanka užfiksavo panašų krūsninį kapą Mitkiškių (Trakų raj.) kaimo laukuose priešais Kernavę, kairiajame Neries krante [19, pav. 3] ir, galbūt, Rūsiuose (Kaišiadorių raj.) [19, pav. 5]. Minėtus kapus P. Tarasanka priskyrė akmenų amžiui [19, p. 20], tačiau jie matyt priklauso I tūkst. pr. Kr., kada rytų Lietuvoje plačiai paplito kūno deginimo paprotys.

Panašius į Kernavės kapinyno kapus žinome ne tik iš artimiausių apylinkių. Jie buvo paplitę ir kitur brūkšniuotosios keramikos kultūros teritorijoje. Labai artimi laidosena Paveisininkų ir Lankiškių kapai. Tačiau šie kapinynai yra brūkšniuotosios keramikos kultūros arealo pakrastyje ir juose pastebima kaimynų įtaka. Ypač tai ryšku išanalizavus Paveisininkų kapinyno urnas. Kažin ar jas galima priskirti brūkšniuotajai keramikai. Panaši, kaip Kernavėje, laidosena galėjo būti ir šiaurės-rytų Lietuvoje. A. Merkevičius mano [16, p. 36-37], kad laikotarpiu prieš Kr. turi būti datuojami ir P. Tarasankos aptikti degintiniai kapai Velikuškių (Zarasų raj.) piliakalnyje [21, p. 412-413]. Tačiau galutinai išspręsti šių kapų chronologijos klausimus padėtų tik nauji neištirtos Velikuškių piliakalnio dalies kasinėjimai.

Brūkšniuotosios keramikos kultūros kapai paprastai būna be įkapių, įrengiami jie labai negiliai, iš karto po velėna. Tam, kad toks kapas išliktų iki mūsų dienų ir patrauktų tyrinėtojų dėmesį, reikia palankių sąlygų. Kernavės ir Paveisininkų kapus apsaugojo vėlesnių epochų kultūriniai sluoksniai, susidarę neužilgo po to, kai kapinynai buvo apleisti.

Šiuo metu rytų Lietuvoje žinomi jau keli neabejotini brūkšniuotosios keramikos kultūros kapinynai, datuojami ankstyvuju geležies amžiumi. Tai plokštiniai kapinynai su įvairia laidosena: degintiniais kapais akmenų konstrukcijose, urnose ir paprastose duobėse. Surasti artimas analogijas kaimynystėje sunku, nes kol kas nieko nežinome apie I tūkst. pr. Kr. baltų laidoseną toliau į rytus nuo Lietuvos. Kiek arti-

mesnės analogijos pastebimos vadinamosios "lu-
žitėnų kultūros mozarų-varmijos grupės" srityje,
buvusiuose Rytprūsiose [22, p. 217-219] ir
Milogrado kultūros teritorijoje pietų Baltarusijoje [4, p. 42-54].

LITERATŪRA

1. Митрофанов А.Г. К истории населения Средней Бело-
русии в эпоху раннего железа. Автореф. канд. дис. Л., 1955.
2. Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A.
Lietuvos archeologijos bruožai. V., 1961.
3. Lietuvių etnogenezė. V., 1987.
4. Мельниковская О.Н. Племена Южной Белоруссии в
раннем железном веке. М., 1967.
5. Седов В.В. Славяне Верхнего Поднепровья и Подвонья.
М., 1970.
6. Урбанавичюс В.Ф. Захоронения в воде: находки и ин-
терпретация // Археология и история Пскова и Псковской
земли. Тезисы докладов. Псков, 1987.
7. Александров А.А. Неуловимый погребальный обряд //
Археология и история Пскова и Псковской земли. Тезисы до-
кладов. Псков, 1988.
8. Jaskanis J. Obrządek pogrzebowy zachodnich białych
w schyłku starożytności (I-V w.n.e.). Wrocław, Warszawa,
Kraków, Gdańsk, 1974.
9. Vėlius N. Senovės baltų pasaulėžiūra. V., 1983.

10. Szukiewicz W. Cmentarzysko neolityczne w Łankis-
zkach pod Naczą w pow. Lidzkim, gub. Wileńska // Pami-
ętnik Fizyograficzny. 1916. T. 23.
11. Kulikauskas P. Paveisininkų, Lazdijų raj., piliakalnis
ir jo tyrinėjimai // Istorija. 1970. T. 11.
12. Kulikauskas P. Panemunių dzūkai ir jotvingiai //
Panemunių dzūkai. V., 1970.
13. Kulikauskas P. Užnemunės piliakalniai I-XIII am-
žiuje. V., 1982.
14. Grigalavičienė E. Brūkšniuotosios keramikos lokali-
niai variantai Lietuvoje // MADA. 1989. T. 3(108).
15. Лухтан А.Б. Восточная Литва в I тысячелетии до н.э.
Автореф. канд. дис. М., 1990.
16. Merkevičius A. Žalvario - ankstyvojo geležies am-
žiaus laidojimo paminklai ir pagrindiniai laidosenos bruožai
Lietuvoje (išskyrus Pajūrio ruožą) // Aktualūs kultūros pa-
minklų tyrinėjimų uždaviniai. V., 1988.
17. Luchtanas A. Žvalgomieji tyrinėjimai Kernavėje ir
jos apylinkėse // ATL 1988 ir 1989 metais. V., 1990.
18. Tarasenka P. Priešistorinė Lietuva. Kaunas, 1927.
19. Tarasenka P. Gimtoji senovė. Šiauliai, b.m.
20. Tarasenka P. Lietuvos archeologijos medžiaga. Kau-
nas, 1928.
21. Tarasenka P. Apeiginiai Lietuvos piliakalniai // Ži-
dinys, 1934. Nr. 11.
22. Okulicz J. Pradzieje ziem pruskich od późnego pa-
leolitu do VII w.n.e. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk,
1973.

EARLY IRON AGE CEMETERY IN KERNAVĖ

ALEKSIEJUS LUCHTANAS

SUMMARY

Burial monuments of the Stroked Pottery Culture have been almost unknown until recently. During the excavations in Kernavė (the Širvintos distr.) in the Pajauta valley in 1989-1990, settlements dating from different ages were investigated and a number of cremated graves were discovered. The Kernavė burial ground is located on a hillock on the bank of the Neris river, within the territory of neglected settlements of the Stone and Early Bronze ages. An area of 450 m² was investigated and 5 well-preserved cremated graves were uncovered. The burial was very diverse: there were cremated graves in stone constructions (Fig. 1), stroked urns of clay (Fig. 2), and simple pits (Fig. 3). According to an urn, characteristic of the 1st millennium B.C., the shrouds and stratigraphy of the graves, the Kernavė burial ground is dated to the Early Iron Age, most probably 3rd-2nd centuries B.C.

Similar graves, located near Kernavė in Samuliava (the Kaišiadorys distr.) and Mitkiškės (the Trakai distr.) were described in the works of P. Tarasenka in the 3rd decade of the twentieth century. Close analogies come from the borders of the area of the Stroked Pottery Culture: graves in Paveisininkai (the Lazdijai distr.) and Lankišškės (Byelorusia).

ILLUSTRATIONS

- Fig. 1. Kernavė burial-ground. Cremated grave No 4
Fig. 2. Kernavė burial-ground. Cremated grave No 3
of stonemounds
Fig. 3. Kernavė burial-ground. Urn of grave No 5 in
situ

DEGINTINIŲ KAPŲ IŠ KERNAVĖS PAJAUTOS SLĖNIO ANTROPOLOGINĖ ANALIZĖ

RIMANTAS JANKAUSKAS

Kremuotų kaulų tyrimo problemos nagrinėtos daugelio autorių, tačiau tokių darbų Lietuvoje iki šiol nebuvo. Literatūroje nurodoma, kad degintų kapų tyrimo rezultatai negali prilygti griautinių kapų tyrimams [1]. Tokių tyrimų sudėtingumą sąlygoja tai, kad kaulai būna ne tik fragmentiški ir blogiau išlikę, bet ir netekę

labai svarbių antropologinei ekspertizei detalių, termiškai pakitę, deformuoti (be to keičiasi ir histologinė kaulo struktūra), labai smulkiai fragmentuoti bei neretai tirti tenka labai nedidelį kiekį.

Ekspirimentiškai nustatyta, kad žemiausia kremacijos temperatūra, kai ima byrėti dantų